

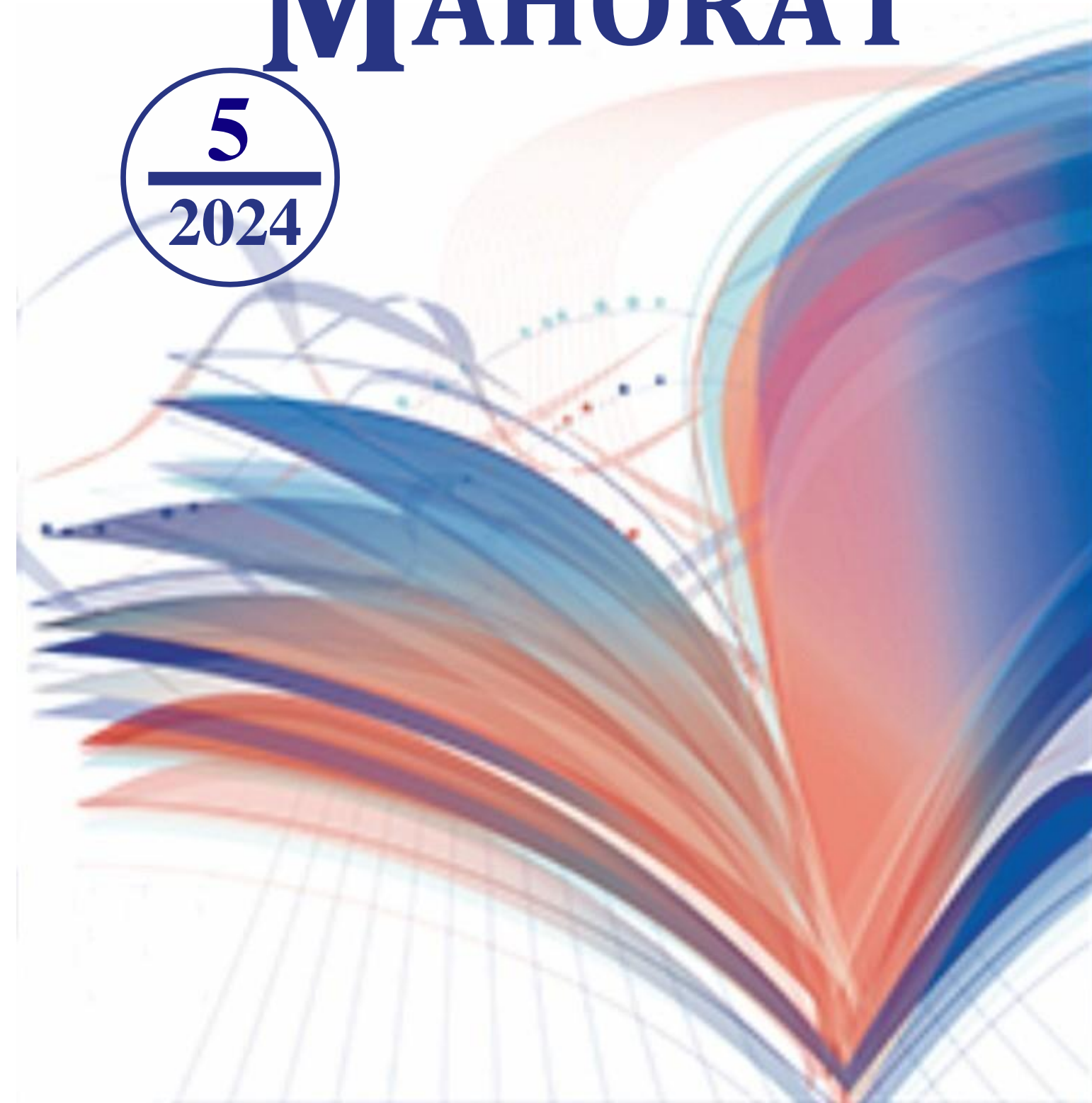
PEDAGOGIK MAHORAT

5
2024

ISSN 2181-6833

9 772181 683301

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

5-son (2024-yil, may)

Jurnal 2001-yildan chiqa boshlagan

Buxoro – 2024

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

2024, № 5

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi OAK Rayosatining 2016-yil 29-dekabrda qarori bilan **pedagogika** va **psixologiya** fanlari bo‘yicha dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo‘lgan zaruriy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

Jurnal 2001-yilda tashkil etilgan.

Jurnal 1 yilda 12 marta chiqadi.

Jurnal O‘zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan 2016-yil 22-fevral № 05-072-sonli guvohnoma bilan ro‘yxatga olingan.

Muassis: Buxoro davlat universiteti

Tahririyat manzili: 200117, O‘zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko‘chasi, 11-uy
Elektron manzil: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

TAHRIR HAY’ATI:

Bosh muharrir: Adizov Baxtiyor Rahmonovich – pedagogika fanlari doktori, professor

Mas’ul kotib: Sayfullayeva Nigora Zakiraliyevna – pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Xamidov Obidjon Xafizovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Begimqulov Uzoqboy Shoyimqulovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Navro‘z-zoda Baxtiyor Nigmatovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Ibragimov Xolboy Ibragimovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Rasulov To‘lqin Husenovich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor

Yanakiyeva Yelka Kirilova, pedagogika fanlari doktori, professor (N. Rilski nomidagi Janubiy-G‘arbiy Universitet, Bolgariya)

Andriyenko Yelena Vasilyevna pedagogika fanlari doktori, professor (Novosibirsk davlat pedagogika universiteti Fizika, matematika, axborot va texnologiya ta’limi instituti, Novosibirsk, Rossiya)

Romm Tatyana Aleksandrovna pedagogika fanlari doktori, professor (Novosibirsk davlat pedagogika universiteti Tarix, gumanitar va ijtimoiy ta’lim instituti, Novosibirsk, Rossiya)

Chudakova Vera Petrovna, psixologiya fanlari nomzodi (Ukraina pedagogika fanlari milliy akademiyasi, Ukraina)

Hamroyev Alijon Ro‘ziqulovich – pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Mahmudova Muyassar, pedagogika fanlari doktori, professor

Kozlov Vladimir Vasilyevich, psixologiya fanlari doktori, professor (Yaroslavl davlat universiteti, Rossiya)

Tadjixodjayev Zokirxo‘ja Abdusattorovich, texnika fanlari doktori, professor

Amonov Muxtor Raxmatovich, texnika fanlari doktori, professor

O‘rayeva Darmonoy Saidjonovna, filologiya fanlari doktori, professor

Durdiyev Durdimurod Qalandarovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Mahmudov Nosir Mahmudovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Olimov Shirinboy Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Chariyev Irgash To‘rayevich, pedagogika fanlari doktori, professor

Qiyamov Nishon Sodiqovich, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Shomirzayev Maxmatmurod Xuramovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Ro‘ziyeva Dilnoza Isomjonovna, pedagogika fanlari doktori, professor

Qurbonova Gulnoz Negmatovna, pedagogika fanlari doktori (DSc)

To‘xsanov Qahramon Rahimboyevich, filologiya fanlari doktori (DSc), professor

Nazarov Akmal Mardonovich, psixologiya fanlari doktori (DSc), professor

Dilova Nargiza Gaybullayevna, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Jumayev Rustam G‘aniyevich, siyosiy fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Nurulloev Firuz No‘monjonovich, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Navruz-Zoda Layli Baxtiyorovna, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Fayziyeva Umida Asadovna, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Xalikova Umida Mirovna, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ МАСТЕРСТВО

Научно-теоретический и методический журнал

№ 5, 2024

Решением Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан от 29 декабря 2016 года журнал включён в перечень изданий, рекомендованных для публикации научных результатов статей по направлениям «Педагогика» и «Психология».

Журнал основан в 2001 году.

Журнал выходит 12 раз в год.

Журнал зарегистрирован Бухарским управлением агентства по печати и массовой коммуникации Узбекистана.

Свидетельство о регистрации средства массовой информации № 05-072 от 22 февраля 2016 г.

Учредитель: Бухарский государственный университет

Адрес редакции: 200117, Узбекистан, г. Бухара, ул. Мухаммад Икбол, 11.

E-mail: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Главный редактор: Адизов Бахтиёр Рахманович – доктор педагогических наук, профессор

Ответственный редактор: Сайфуллаева Нигора Закиралиевна – доктор философии педагогических наук (PhD)

Хамидов Обиджон Хафизович, доктор экономических наук

Бегимкулов Узакбай Шаимкулович, доктор педагогических наук, профессор

Навруз-заде Бахтиёр Нигматович, доктор экономических наук, профессор

Ибрагимов Холбой Ибрагимович, доктор педагогических наук, профессор

Расулов Тулкин Хусенович, доктор физико-математических наук, профессор

Янакиева Елка Кирилова, доктор педагогических наук, профессор (Болгария)

Андрюченко Елена Васильевна (Институт физико-математического, информационного и технологического образования НГПУ, Новосибирск, Россия)

Ромм Татьяна Александровна (Институт истории, гуманитарного, социального образования ФГБОУ ВО НГПУ, Новосибирск, Россия)

Чудакова Вера Петровна, кандидат психологических наук (Национальная академия педагогических наук Украины, Украина)

Хамроев Алижон Рузикулович, доктор педагогических наук (DSc), профессор

Каххаров Сиддик Каххарович, доктор педагогических наук, профессор

Махмудова Муяссар, доктор педагогических наук, профессор

Козлов Владимир Васильевич, доктор психологических наук, профессор (Ярославль, Россия)

Таджиходжаев Закирходжа Абдусаттарович, доктор технических наук, профессор

Аманов Мухтор Рахматович, доктор технических наук, профессор

Ураева Дармоний Саиджановна, доктор филологических наук, профессор

Дурдиев Дурдимурод Каландарович, доктор физико-математических наук, профессор

Махмудов Насыр Махмудович, доктор экономических наук, профессор

Олимов Ширинбой Шарофович, доктор педагогических наук, профессор

Чариев Иргаш Тураевич, доктор педагогических наук, профессор

Киямов Нишон Содикович, доктор педагогических наук, профессор

Шомирзаев Махматмурод Хурамович, доктор педагогических наук, профессор

Рузиева Дилноза Исомжоновна, доктор педагогических наук, профессор

Курбонова Гулноз Негматовна, доктор педагогических наук (DSc), профессор

Тухсанов Кахрамон Рахимбоевич, доктор филологических наук (DSc), профессор

Назаров Акмал Мардонович, доктор психологических наук (DSc), профессор

Дилова Наргиза Гайбуллаевна, доктор педагогических наук (DSc), профессор

Жумаев Рустам Ганиевич, доктор философии политических наук (PhD), доцент

Нуруллоев Фируз Нумонжонович, доктор философии педагогических наук (PhD)

Навруз-заде Лайли Бахтиёровна, доктор философии экономических наук (PhD), доцент

Файзиева Умида Асадовна, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент

Халикова Умида Мировна, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент

PEDAGOGICAL SKILLS

The scientific-theoretical and methodical journal

№ 5, 2024

By the decision of the Higher Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated December 29, 2016, the journal was included in the list of publications recommended for publishing scientific results of articles in the areas of «Pedagogy» and «Psychology».

The journal was founded in 2001.

The journal is published 12 times a year.

The journal is registered by the Bukhara Department of the Agency for Press and Mass Communication of Uzbekistan.

The certificate of registration of mass media № 05-072 of 22 February 2016

Founder: Bukhara State University

Publish house: 200117, Uzbekistan, Bukhara, Muhammad Ikbol Str., 11.

E-mail: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

EDITORIAL BOARD:

Chief Editor: Pedagogical Sciences of Pedagogy, Prof. Bakhtiyor R. Adizov.

Editor: Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Nigora Z. Sayfullaeva

Doctor of Economics Sciences Prof. Obidjon X. Xamidov

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Uzokboy Sh. Begimkulov

Doctor of Economics Sciences, Prof. Bakhtiyor N. Navruz-zade

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Holboy I.Ibragimov

Doctor of Physical and Mathematical Sciences (DSc), Prof. Tulkin Kh. Rasulov

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Yelka K. Yanakieva (Bulgaria)

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Andrienko Yelena Vasilyevna (Russia)

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Romm Tatyana Aleksandrovna (Russia)

Candidate of Psychology, Vera P. Chudakova (Kiev, Ukraina)

Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Prof. Alijon R. Hamroev

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Siddik K. Kahhorov

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof.M.Mahmudova

Doctor of Psychology, Prof. Vladimir V. Kozlov (Yaroslavl, Russia)

Doctor of Technical sciences, Prof. Zakirkhodja A. Tadjikhodjaev

Doctor of Technical sciences, Prof. Mukhtor R.Amanov

Doctor of Philology, Prof. Darmon S. Uraeva

Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Prof. Durdimurod K. Durdiev

Doctor of Economics, Prof. Nasir N. Mahmudov

Doctor of Pedagogical Science, Prof. Shirinboy Sh. Olimov

Doctor of Pedagogical Science, Prof. Irgash T. Chariev

Doctor of Pedagogical Science, Prof. Nishon S. Kiyamov

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Maxmatmurod X. Shomirzaev

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Dilnoza I. Ruzieva

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Gulnoz N. Qurbonova

Doctor of Philology, Prof. Qahramon R.Tuxsanov

Doctor of Psychology, Prof. Akmal M. Nazarov

Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Prof. Nargiza G. Dilova

PhD in Political Sciences, Doc. Rustam G.Jumaev

PhD in Pedagogical Sciences, Firuz N. Nurulloev

PhD in Economics Sciences, Doc. Layli B. Navruz-zade

PhD in Pedagogical Sciences, Doc. Umida A. Fayzieva

PhD in Pedagogical Sciences, Doc.Umida M. Khalikova

MUNDARIJA

№	Familiya I.Sh.	Mavzu	Bet
DOLZARB MAVZU			
1.	<i>QULIYEV Yorqin Karimovich</i>	Talabalarda korrupsiyaga qarshu xulq-atvorni shakllantirishda daxldorlik fazilatining o'rni	7
PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA			
2.	<i>XAMIDOV Obidjon Xafizovich</i>	Uzluksiz amaliyot – kasbiy faoliyatni takomillshatirish garovi	14
3.	<i>Адизов Бахтиёр Рахмонович</i>	Педагогинг касбий профессионалигини такомиллаштириш йўллари	18
4.	<i>ABDULLAYEV Amrullo Nassulloyevich</i>	Oliy harbiy ta'lim muassasalari talabalarining shaxslilik sifatlarini tadqiq qilishning psixologik va ilmiy pedagogik asoslari	22
5.	<i>AKTAMOV Shohzod Ravshan o'g'li</i>	Liderlik xususiyatlari shakllanishining ilmiy-nazariy asoslari	26
6.	<i>AXMATOVA Guli Xurram qizi</i>	Jamiyatda gender munosabatlarining rivojlanish tarixi	30
7.	<i>AZIZOV Obid Ergashjanovich</i>	Psixologik-pedagogik shart-sharoitlar asosida o'quvchilarning kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish	34
8.	<i>BEKKIYEVA Nargiza Rajabboyevna</i>	O'smir dunyoqarashi shakllanishida diniy tushunchalarning ijtimoiy-psixologik omillari	38
9.	<i>HAKIMOVA Fazolat Xoshimovna</i>	Maktabgacha yoshdagi bolalarda giperaktivlikning psixologik xususiyatlari	42
10.	<i>JO'RAYEV Atham Qoraqulovich</i>	Etnopsixologiya sohasidagi dastlabki tadqiqotlar	46
11.	<i>KUCHKARBAYEV Rustam Utkurovich, SAPARBAEV Tajibay, JO'RAYEV Husniddin Oltinboyevich</i>	Talabalarining kasbiy kompetentligini dasturiy ta'lim vositalaridan foydalanib rivojlantirish imkoniyatlari	50
12.	<i>LATIPOVA Umida Yusufboyevna</i>	Talabalarda ijodiy faollik motivatsiyasini oshirishda psixologik trening dasturining ahamiyati	55
13.	<i>MAMAJONOVA Shahzoda Yoqubjon qizi</i>	Psixodiagnostika metodlarini psixometrika mezonlari va uning mazmun mohiyati asosida o'rganish	60
14.	<i>NAZAROV Tohir Toshpo'lotovich</i>	Chaqiriqqacha harbiy ta'lim yo'nalishi ofitser-o'qituvchilarining ta'lim jarayonidagi pedagogik qobiliyati	65
15.	<i>RAMAZANOVA Feruza Xudoynazarovna</i>	Bo'lajak o'qituvchilarda kasbga e'tiqodni rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari	70
16.	<i>RAXIMOV Bobur Azimboyevich</i>	Oliy ta'lim pedagoglarining kasbiy taraqqiyotida psixologik omillarning o'rni	75
17.	<i>SHOMURODOV Ibrohim Xusanmurot o'g'li,</i>	Ekstremal vaziyatlarda shaxs o'zini o'zi psixologik himoya qilish jarayonining nazariy-metodologik asoslari	79
18.	<i>SOBIROVA Sharofat Umedullayevna</i>	Bo'lajak chizmachilik o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning metodik imkoniyatlari	84
19.	<i>TAIROVA Madinabonu Baxtiyarovna</i>	Bo'lg'usi tarbiyachilar fasilitator sifati, kasbiy pedagogik kompetensiyasini shakllantirish omillari va tamoyillari	89
20.	<i>TOSHOVA Shaxnoza Tojinarovna</i>	Bolalarda sog'lom turmush tarzini shakllantirishda giperaktiv bolalarning psixologik, ijtimoiy moslashuv xususiyatlarining o'rni	94

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA GIPERAKTIVLIKNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Hakimova Fazolat Xoshimovna,

Buxoro davlat universiteti Psixologiya va sotsiologiya o'qituvchisi

Ushbu maqolada bolalarda uchraydigan giperaktivlik alomatlari, oddiy normal rivojlanishdagi bolalar bilan giperaktiv bolaning o'rtasidagi farqlar, kelib chiqish sabablari va bunda psixolog, pedagog va ota - onalarning qanday yo'l tutish kerakligi, bu holatni bartaraf etishda bolalar psixologi tomonidan olib boriladigan psixokorreksion ishlar, bu holatning nima uchun xavfli ekanligi va buni qanday bartaraf etish kerakligi aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: *Giperaktivlik, o'jarlik, qaysarlik, agressivlik, injiqlik, sabrsizlik, negativizm, o'yinqaroqlik, e'tiborsizlik, impulsivlik, doimiy asabiylik, jahldorlik, norozilik, isyon, isterika, shumlik, o'ta yuqori harakatchanlik, aktivlik, tez unutib qo'yish, diqqat tarqoqligi, intizomsizlik.*

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ГИПЕРАКТИВНОСТИ У ДОШКОЛЬНИКОВ

В этой статье рассказывается о симптомах гиперактивности, которые проявляются у детей, о различиях между детьми с нормальным развитием и гиперактивным ребенком, о причинах возникновения и о том, как при этом следует действовать психологу, педагогу и родителям, о психокоррекционной работе, проводимой детским психологом по преодолению этого состояния, о том, чем опасно это состояние и как его преодолеть. пройдено.

Ключевые слова: *гиперактивность, упрямство, упрямство, агрессивность, капризность, нетерпение, негативизм, игривость, невнимательность, импульсивность, постоянная нервозность, вспыльчивость, недовольство, бунт, истерика, сумасшествие, сверхвысокая подвижность, активность, быстрое забывание, рассеянность внимания, недисциплинированность.*

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF HYPERACTIVITY IN PRESCHOOL CHILDREN

This article tells about the symptoms of hyperactivity that children experience, the differences between children and a hyperactive child in normal development, the causes of origin and how to proceed in this, psychocorrectional work carried out by a child psychologist in overcoming this condition, why this condition is dangerous and how to eliminate it.

Keywords: *hyperactivity, stubbornness, stubbornness, aggressiveness, whim, impatience, negativism, playfulness, neglect, impulsivity, constant asbianism, gaiety, discontent, rebellion, hysterics, extreme mobility, activism, quick oblivion, attention dispersion, indiscipline.*

Kirish. Hurmatli Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev “Biz uchun bolalarimizning ma'naviyati, bilimi, sog'ligi asosiy masaladir. Bolalar bizning kelajagimiz, maktabgacha ta'lim sistemasi esa ertangi kunga zamindir” deb o'z strategik chiqishlarida aytib o'tganlar. Shu munosabat bilan bugungi kunda bolalarni har tomonlama yetuk ya'niki ham ma'nan, ham ruhan, ham jismonan barkamol shaxs bo'lib kamol topishida tubdan islohotlar olib borilyapti.

Bolaning rivojlanishi murakkab taraqqiyot davrini o'z ichiga olib, bu jarayonda bola bir yosh bosqichidan boshqa yosh bosqichiga o'tish davrida o'zida turli xil psixologik og'ishlarni yoki xususiyatlarni namoyon qilishi mumkin. Bunday holatlarda ba'zida pedagog va ota - onalar anglamasdan bolaga noto'g'ri munosabatda bo'lishi mumkin.

Odatda, bola 3 yoshga to'lgandan so'ng unda “men”lik va xarakter shakllana boshlaydi. Ularda harakatchanlik, o'yinqaroqlik, injiqlik, isterika holatlari, qaysarlik, yig'loqilik, o'jarlik, o'zboshimchalik, agressivlik, xayolparastlik, negativizm, serharakatchanlik kabi xususiyatlar paydo bo'la boshlaydi. Boladagi bu kabi xususiyatlarni geparaktivlik va rivojlanishdagi normal holat bilan adashtirib qo'yishlari mumkin. Agar bola vaqt -vaqti bilan uy vazifasini unutib qo'ysa, dars paytida xayol sursa yoki tushlikda injiqlik qilib xarxasha qilsa, bu normal holat, chunki bolalar juda faol. Ammo tinchlanish vaqti kelganida, odatda ularni to'xtatish mumkin. Bir oz vaqtdan so'ng u to'p bilan yuguradi va boshqa faoliyatga ham o'tishi mumkin. Ammo ba'zi bolalar bir joyda o'tira olmaydilar: ular doimo biron bir narsalardan yoki holatlardan bezovtalanadilar, norozilik bildiradilar, aylanadilar, narsalarni ushlaydilar va uzoq vaqt davomida ularni turli yo'llar bilan tinchlantirishga harakat qilgandan keyin ham “o'zlarini yomon tutishadi”. Bu diqqat giperaktivligi buzilishi kabi holat mavjudligini ko'rsatishi mumkin. Diqqat yetishmasligi giperaktivligi

buzilishi (DYGB) - surunkali e'tiborsizlik, impulsivlik va haddan tashqari faollik bilan nevrologik patologiya hisoblanadi. Bolalikda, odatda 7 yoshdan oldin boshlanadi. Bu holat juda keng tarqalgan, giperaktiv bolalar umumiy aholining taxminan 5% ni tashkil qiladi. O'g'il bolalar DYGB ga qizlarga qaraganda ko'proq moyil bo'ladi. Giperaktivlik bu shunchaki faollik emas. Hayajonlanganlik va o'ta sezgirlik holatlari DYGB bo'lgan bolaning nazorati ostida bo'lmaydi, bu intizomning yetishmasligidan ham emas. Bunday bolalar ko'pincha o'zlarini tinchlantirishni xohlashadi, lekin buni qila olmaydilar. Pedagoglar va ota-onalar ko'pincha bunday holatlarda bolalaridan nolishadi, ularga ko'p tanbeh berishadi va odatda shumtaka, urushqoq deb atashadi, dangasalik va intizomsizlik uchun tanqid qilishadi. Aslida, bu bolalar mutaxassisning yordamiga muhtoj, chunki giperaktivlik bolaning psixologik rivojlanishida qiyinchiliklarga, ijtimoiy disfunktsiyaga va o'z-o'zini boshqara olmaslik muammolariga olib keladi. Agar bola doimiy harakatda bo'lsa va diqqatni jamlay olmasa, unda ota-onalar DYGB bor-yo'qligi haqida o'ylashlari kerak. O'z vaqtida bunday bolalarni bolalar psixologi va nervpatologiga ko'rigidan o'tkazish kerak.

Amaliy qism. Xo'sh, Giperaktiv bolalarda biz qanday belgi va holatlarni ko'rishimiz mumkin.

Diqqat yetishmovchiligi, odatda, 3 yoshdan boshlab seziladi. Giperaktiv bolalarning kayfiyati beqaror, tez jahldorlik, tajovuzkorlik kuzatiladi, bu ko'pincha boshqalar bilan nizolarga olib keladi. Bola tengdoshlari jamoasida qiyinchiliklarni boshdan kechiradi, ular u bilan muloqot qilishdan bosh tortadilar, bu uning janjal va o'ynashga qodir emasligi bilan izohlanadi. Giperaktiv bolalarning xatti-harakatlari haddan tashqari harakatchanlik, yuqori hissiylik, bezovtalik bilan tavsiflanadi. Bunday bola boshqarib bo'lmaydigan, kattalarning taqiqlari va cheklovlariga javob bermaydi, har qanday vaziyatda u xuddi shunday faol harakat qiladi: u aylanadi, yuguradi, shovqin qiladi (uyda, do'konda, bolalar bog'chasida, ko'chada). Tez va ko'p gapiradi, kattalarni to'xtatadi, ko'p savollar beradi, lekin kamdan-kam hollarda javoblarni tinglaydi. Unga bir narsaga e'tibor qaratish qiyin, u odatda boshlagan ishini yoki o'yinini oxiriga yetkazmaydi. Ko'pincha bolalar o'rtasida nizolarni keltirib chiqaradi, uning tajovuzkorligini nazorat qilmaydi - itaradi, jang qiladi va hokazo.

Giperaktiv bolalarda holatlar yengil, o'rtacha yoki og'ir bo'lishi mumkin. Agar o'z vaqtida tuzatish amalga oshirilmagan bo'lsa, unda ular balog'at yoshida davom etishi mumkin. DYGBning asosiy belgilari e'tiborsizlik, giperaktivlik va impulsivlikdir.

Bolaning e'tiborsizligi quyidagicha namoyon bo'ladi:

1. Diqqat konsentratsiya bilan bog'liq muammolar, osonlikcha chalg'iydi, na o'yin, na o'quv vazifalarini to'liq bajara olmaydi;

2. Tafsilotlarga e'tibor bermaydi, doimiy xatolarga yo'l qo'yadi;

3. Kattalarning gaplariga quloq solmaydi;

4. Unga berilgan vazifalarni bajarishda qiyinchiliklar mavjud;

5. Diqqat va e'tibor talab qiladigan vazifalardan qochadi va yoqtirmaydi;

6. Doimiy ravishda qalam, o'yinchoqlar va boshqa narsalarni yo'qotadi;

7. Uy vazifalari kabi muhim masalalarni unutadi.

Bolada impulsivlik va giperaktivlik bilan belgilar quyidagicha bo'ladi:

1. Bir joyda o'tirmaydi, tebranadi, burishadi;

2. Dars paytida yoki boshqa muhim sharoitlarda sinfda o'zini xotirjam tuta olmaydi;

3. Bir vaqtning o'zida bir nechta narsalarni ushlaydi, bir-biridan ikkinchisiga o'tadi;

4. Doimiy harakatda;

5. Noto'g'ri joylarda yugurish va ko'tarilish;

6. Jimgina o'ynay olmaydi va dam ololmaydi;

7. Haddan tashqari so'zamol va o'yinqaroq, ko'pincha kattalarni bezovta qiladi;

8. Boshqa odamlarning harakatlarini to'xtatadi, suhbatlarga aralashish uchun shaxsiy makonga bostirib kiradi, boshqa bolalarning o'yinlarini buzadi;

9. O'ylamasdan harakat qiladi;

10. Kuchli his-tuyg'ularni jilovlay olmaydi, tez-tez g'azablanish va jahldorlikka moyil bo'ladi.

Ko'pgina bolalar tabiiy ravishda yetarlicha faol bo'lishsa-da, diqqat va giperaktivlik buzilishi bo'lgan bolalar hech qachon dam olishmaydi. Ular harakatsiz o'tirishga majbur bo'lganda ham, bu ular uchun deyarli mumkin emas, keyin ular oyoqlarini urishadi, barmoqlarini urishadi, boshlarini aylantiradilar va hokazo. DYGB bo'lgan bolalarning impulsivligi o'z-o'zini boshqara olmaslik muammolariga olib keladi. “Sabr qiling” va “bir oz kuting” kabi so'rovlarni bajarish ular uchun boshqa bolalarga qaraganda ancha qiyin bo'ladi.

DYGBning uchta asosiy turi mavjud:

1. Diqqat yetishmasligi ustunligi bilan: giperaktivliksiz, asosan, e'tiborsizlik va chalg'itish bilan

tavsiflanadi;

2. Giperaktivlik va impulsivlikning ustunligi bilan: beparvolik va chalg'itmasdan impulsiv va giperaktiv xatti-harakatlar bilan tavsiflanadi;

3. Ikkala turning kombinatsiyasi bo'lgan va statistik jihatdan boshqalarga qaraganda tez-tez uchraydigan aralash tur.

Diqqat giperaktivligi buzilishini odatdagi xatti-harakatlardan ajratish qiyin bo'lishi mumkin. Tashxis qo'yish uchun giperaktiv boladagi holatlarning belgilari 6 oy yoki undan ko'proq vaqt davomida kuzatilishi kerak. Bunday bolaning xatti-harakati ularning yosh guruhidagi ko'pchilik bolalarning xatti-harakatlariga mos kelmasligi kerak. Masalan, barcha uch yoshli bolalar sho'x va o'yingaroq bo'lishi mumkin. Shuni ham yodda tutish kerakki, barcha bolalar har xil. Agar bolalarda giperaktivlik belgilari tez-tez va har qanday vaziyatda-uyda, maktabda va o'yin paytida kuzatilsa, unda ehtiyot bo'lish vaqti keldi.

Bolalarda giperaktivlikning sabablariga keladigan bo'lsak, sindromining aniq sababi to'liq aniqlanmagan, ammo buni bir necha omillarning kombinatsiyasi deb o'ylashadi:

1. Genetik moyillik: giperaktiv bolalarda irsiy moyillik sabablarining namoyon bo'lishi yaxshi kuzatilgan. Agar qarindoshlaridan biriga DYGB tashxisi qo'yilgan bo'lsa, boshqa oila a'zosida ham kasallik rivojlanish ehtimoli umumiy aholining 4-6 foiziga nisbatan 25-35 foizni tashkil qiladi.

2. Homiladorlik va tug'ruq paytida muammolar: abort qilish xavfi, erta tug'ilish, og'ir toksikoz, onaning yuqumli yoki surunkali kasalliklari, homiladorlik paytida spirtli ichimliklarni suiiste'mol qilish va boshqalar. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, giperaktiv bolada 80% dan ko'proq ushbu holatlarning sabablari va oqibatlari uchraydi.

3. Markaziy asab tizimining ishlash xususiyatlari, miyaning shikastlanishi va muvozanatining o'zgarishi DYGB bilan og'irgan odamlarda bu holatning darajasi past ekanligi aniqlandi. Shuningdek, miyaning pozitron emissiya tomografiyasi DYGB bo'lgan bolalarda miya metabolizmi diqqat, ijtimoiy hukm va harakatni boshqaradigan sohalarda pastroq ekanligini ko'rsatadi.

4. Noqulay ekologik va ijtimoiy muhit.

5. Noto'g'ri ovqatlanish.

Giperaktivlikning paydo bo'lishiga sabablar bir-biri bilan birgalikda ta'sir qiladi. Yagona omilni ajratib bo'lmaydi, ammo AQSh va Evropada olib borilgan tadqiqotlar giperaktivlikning buzilishining paydo bo'lishi 80% genetikaga bog'liq deb taxmin qilishga imkon beradi. Ammo giperaktivlik bilan birinchi darajali sabablar genetik omillar bo'lsa ham, ushbu patologiyaning to'liq klinik ko'rinishini rivojlantirish uchun atrof-muhit ta'siri zarur.

Bolalarda giperaktivlikni davolashda e'tiborsizlik, giperaktivlik va impulsivlik DYGBning oqibatimi yoki yo'qmi, bu alomatlar e'tiborga olinmasa, ko'plab muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Diqqatni jamlay olmaydigan va o'zini tuta olmaydigan bolalar hamma joyda hayotdagi qiyinchiliklarga duch kelishadi, bu esa butun oilaning umidsizliklari va stresslariga olib keladi. Bolalarda giperaktivlik sindromini davolash vaziyatga qarab farq qilishi mumkin. Odatda, quyidagi yondashuvlar yoki ularning kombinatsiyasi qo'llaniladi:

1. Psixoterapiya: turli xil psixoterapevtik usullar bolaga fikrlashni tuzatish va vaziyatga munosabatni o'zgartirish orqali xulq-atvor muammolarini yengishga imkon beradi. Giperaktivlik va impulsivlikni qaysi yo'nalishga yo'naltirish yaxshiroq degan savol tug'iladi. Bolalikdagi giperaktivlik bilan psixoterapiya mashg'ulotlari bilan davolash bolaning o'zi uchun ham, ota-onalar uchun ham amalga oshiriladi. Yaqin qarindoshlarga o'z harakatlarini qanday qilib to'g'ri tuzish va bolaga xatti-harakatlarini to'g'rilashga yordam berish o'rgatiladi. Psixoterapiya asosiy muammoni hal qilishdan tashqari, bolalar va ota-onalarga yordam va motivatsiya beradi.

2. Maxsus mashqlar yordamida pedagogik va neyropsikologik tuzatish.

3. Dori-darmonlar: bolada giperaktivlikni davolash ba'zi hollarda farmakoterapiyani kiritishni talab qilishi mumkin. Yumshoq, yaxshi o'rganilgan dorilar kichik dozalarda qo'llaniladi.

4. Turmush tarzini tuzatish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilmoqda va ota-onalar o'qitilmoqda.

Giperaktiv bola uchun davolanish DYGBning ko'plab alomatlarini sezilarli darajada yengillashtiradi, ammo patologiyani darhol bartaraf etmaydi. Har bir holat uchun eng mos keladigan narsani aniqlash uchun vaqt kerak bo'lishi mumkin. Agar bola giperaktiv, beparvo bo'lsa, ota-onalar uni tinglash, topshiriqni bajarish yoki shunchaki tinch o'tirish uchun juda ko'p energiya talab qiladi. Natijada, hatto oddiy kundalik narsalar ham charchaydi, bu kayfiyat va oilaviy muhitga salbiy ta'sir qiladi. Yaxshiyamki, psixologiya va psixoterapiya bolaga o'z qobiliyatidan maksimal darajada foydalanishga yordam berish bilan birga vaziyatni nazorat qilishni tiklashga imkon beradigan bosqichlarni biladi.

Maktab yoshidagi bolalarda giperaktivlik mavjud bo'lganda, davolanish ayniqsa, zarur, chunki(×) aks

holda bu holat boshqa odamlarning doimiy tanqidiga, ta’lim olishda qiyinchiliklar, tengdoshlar bilan muloqot qilish va o’z-o’zini tan olish muammolari, shikastlanish va baxtsiz hodisalar ehtimoli oshishi, alkogol va giyohvandlik xavfi kabi oqibatlariga olib kelishi mumkin.

E’tibor, faollik va o’zini - o’zi boshqarish asta-sekin o’sib boradi. Bolalar bu ko’nikmalarni ota-onalar va o’qituvchilar yordamida olishadi. Agar ularning yetishmasligi maktabda, uyda va do’stlar bilan muloqotda muammolarga olib kelsa, bu muammoga aylanadi.

Giperaktiv bolalar kimlar?

Jismoniy faollik, harakatchanlik, qiziquvchanlik-bu bolaning normal rivojlanishining xususiyatlari. Ammo bu fazilatlar patologik darajaga yetgan bolalar guruhi mavjud. Bunday bolalar giperaktiv deb ataladi, ya’ni o’ta harakatchan.

Hozirgi vaqtda bu muammo nafaqat psixologik, balki ijtimoiy ahamiyatga ham ega, chunki psixomotor bezovtalik, asabiylikning kuchayishi bunday bolalarning jamiyatdagi hayotga moslashishiga, maktab o’quv dasturini o’zlashtirishga xalaqit beradi. Giperaktiv bolani tarbiyalash bitta ota-ona va butun oila uchun katta psixologik yukdir, shuning uchun iloji boricha bolaga uning faoliyati va rivojlanishida yordam beradigan tanishlar va yordamchilar doirasini kengaytirish muhimdir.

Xulosa. DYGBni haddan tashqari harakatchan bola bilan aralashtirib yubormaslik kerak. Ba’zida juda faol bola yomon tarbiya yoki stressli holatning natijasidir (ota-onaning ajralishi, yaqin kishining o’limi va boshqalar). Giperaktivlik sindromi haqida bunday deyish mumkin emas. Ushbu holat Markaziy asab tizimidagi turli xil psixofiziologik o’zgarishlar, shuningdek, boshqa kasalliklar, masalan, allergiya va boshqa holatlarda yuzaga keladi.

Bunday holarlarda ota-onalardan talab qilinadigan narsa bu bolaning o’ynash, yugurish, shovqin qilish uchun tabiiy ehtiyojini cheklash befoyda. Faol harakatlarni qat’iy shaklda ta’qiqlamang, bolaga baqirmang - baland ovozdan hayajon faqat kuchayadi. Uning qaytarib bo’lmaydigan energiyasini konstruktiv kanalga yo’naltirish, uni boshqa faoliyatga o’tkazish, iloji bo’lsa, unga faol harakat qilishni taklif qilish yaxshiroqdir: unga biror narsa olib kelish, idishlarni yuvishga, gullarni sug’orishga yordam berish so’ralsa foydadan holi bo’lmaydi. Bolani tinchlantirish uchun uning qo’lidan ushlang, boshini silang, quchoqlang. Uni har bir vazminlik uchun maqtang, har safar u boshlagan ishini oxirigacha yetkazishga muvaffaq bo’ldi. Agar bola o’zini “yomon” tutgan bo’lsa, har qanday holatda ham kechirim so’rashini talab qilmang. Bunday bolani tarbiyalashning asosiy vazifasi uni impulslari va impulslarini ushlab turishga o’rgatish emas, balki uni o’zini boshqarishga o’rgatishdir. Shuning uchun hayajon va faollik va dam olishni almashtirishga imkon beradigan har qanday o’yinlar foydalidir. Bunday bolalar uchun toza havoda faol harakatlar, suv, qum va boshqa har qanday mayda materiallar bilan mashg’ulotlar juda foydali. Bola uchun rejim muhim, ammo ba’zida uning faoliyatini almashtirish qiyin bo’lishini tushunish kerak, shuning uchun rejim momentlari mavjud bo’lishi kerak, ammo juda qattiq bo’lmasligi kerak. Bunday bolaga nisbatan hukm va tanqidlardan saqlaning, chunki bu uning allaqachon past darajadagi qadr-qimmatini pasaytiradi va xavotirni kuchaytiradi, bu esa giperaktiv simptomlarni kuchaytiradi. Bola bunday bo’lishida aybdor emas, shuning uchun uni tanbeh berish va jazolash befoyda. O’smirlik davrida ko’plab bolalarda giperaktivlik belgilari yo’qoladi, ammo bola hali maktabda o’qimagan, bu yerda bunday xatti-harakatlar unga va boshqa bolalarning o’quv jarayoniga katta xalaqit beradi. Shuning uchun, iloji bo’lsa, bola uchun maktabni oldindan tanlashga arziydi, bu yerda sinfdagi bolalar soni 12-14 kishidan oshmaydi.

Shuni esda tutish kerakki, o’z — o’zini tartibga solish-bu bolaga alohida qiyinchilik bilan beriladigan xususiyatdir. Shuning uchun, bolani doimo nazorat qilish yoki tortib olish foydali emas, buni faqat u buni o’zi qila olmaydigan holatlarda qilish kerak. Yuqorida aytib o’tilganidek, bolaning psixologik rivojlanishi murakkab taraqqiyot davrini o’z ichiga olib bu jarayonda bolada turli psixologik og’ishlarni kuzatishimiz mumkin. Shuning uchun bolalar doimiy bolalar psixologi va nervpatologi ko’rigidan o’tib turishi kerak va bunday holatlarda maktabgacha ta’lim tashkilotlarining pedagog va psixologlari, ota-onalar sinchkov bo’lib, bolalarga befarq bo’lmasliklari kerak.

Adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. “Milliy Taraqqiyot yo’limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko’taramiz”. - Toshkent, “Uzbekiston”, 2019 y
2. Mirziyoyev Sh.M. “Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir”- Toshkent, “Uzbekiston”, 2018 y
3. G’oziyev E. G’. “Yosh davrlar psixologiyasi”- Toshkent, “Uzbekiston”, 2010 y
4. Barotov Sh.R. “Psixologik xizmat” – Toshkent, “Uzbekiston”, 2018 y.